

Damir BOŠNJAKOVIĆ, prof.

**EDICIJA: MONUMENTA SREBRENICA. SREBRENICA KROZ
MINULA STOLJEĆA. ISTRAŽIVANJA, DOKUMENTI,
SVJEDOČANSTVA., KNJIGA 9. ZAVOD ZA ZAŠTITU I
KORIŠTENJE KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG
NASLIJEĐA TK, TUZLA, 270, STR.**

U devetom broju naslovljene edicije prezentirano je 13 originalnih naučnih radova od eminentnih istraživača genocida i drugih oblika zločina. Osim prepoznatljive uobičajene strukture „*Monumente*“ primjećuje se u ovom broju nešto više radova o genocidu i zločinu uopće od dosadašnjih brojeva. Ovo je zbog toga, kako kaže urednik, što ovaj broj izlazi istovremeno sa obilježavanjem 25-e godišnjice zločina genocida nad Bošnjacima. Osim toga, uvidom u sadržaj ovog broja vidljivo je, također, da prostorno i tematski nije se vezalo samo za Srebrenicu, već i za Zvornik, Vlasenicu, napade HVO na Armiju Republike Bosne i Hercegovine i njihov utjecaj na genocid, te druga bitna pitanja.

Osim riječi urednika, koja ništa manje od ostalih radova u ovom broju, predstavlja svojevrsnu historijsko – sociološku studiju baziranu na eksplicitnim primjerima, strukturu devetog broja „*Monumente*“ čine četiri rubrike: *Genocid* (17-204), *Aktuelne pravne teme* (207-219), *Iz prošlosti bosanskog podrinja* (223-256), te rubrika pod naslovom *Sjećanja* (259-270).

Prvi rad u rubrici *Genocid* donosi Rasim Muratović. Rad nosi naslov: „*Evropski pristup (ne) razumijevanju genocida nad Bošnjacima*“ (17 – 34). Ne sumnjam da bi mnogi koji čitaju ovaj rad prvo primjetili iskreno autorovo shvatanje uobičajene fraze: „*da se više nikad ne ponovi*“. Autor kaže da ta kontekstualno-deklarativna mantra, neizbježna tokom sve rjeđih antifašističkih godišnjica i ceremonija, pojavljuje se kao izraz moralnog licemjerja, politikantske nedosljednosti i neodgovornosti svjetskih moćnika. U tom kontekstu, autor prvo govori o gledanju Zapada na rat u Bosni kao prvenstveno vojni problem – izazvan nečim što se nazivalo „*nasiljem*“ koje je „*izbilo*“ s „*tri strane*“, pa je odatle, kaže autor, i najveći doprinos Zapada uništenju Bosne: *odbijanje da se ukine embargo na uvoz oružja bosanskoj vladi*. Autor dalje govori

da evropski pristup genocidu nad Bošnjacima nije bio samo moralni fiasko nad principom tolerancije nad onima što se razlikuju. Evropski pristup učestvovao je u onemogućavanju bosanskohercegovačke Vlade da zadrži postojeću multikulturnu državu i osobenost bosanskohercegovačkog društva. U kontekstu pogrešnog definisanja agresije i genocida nad Bošnjacima na evropskom planu, autor u nastavku rada iznosi stavove nekih evropskih zvaničnika, lidera stranaka i intelektualaca. Ilustrativni su stavovi britanskog lorda Dawid Owena i Norvežanina Thorvalda Stoltenberga iz jula 1993. godine, zatim norveškog profesora Johana Galtunga, koji je smatrao da je rat u bivšoj Jugoslaviji bio „srpski oslobodilački rat“... U navedenom kontekstu, autor dalje citira izjave lidera danske Socijalističke narodne partije Gerta Petersona te bivšeg predsjednika vlade Velike Britanije Edwarda Heath-a. U zadnjem poglavlju, autor govori o fenomenu *blaming the victim* – optuživanje žrtve i prikazivanje agresora/dželata kao žrtve. Sa tim u vezi, autor navodi riječi norvežanina Pallnes-a.

Zločin – negacija ljudskog dostojanstva (35-53), rad je autora Ermina Kuke i Almira Grabovice. Autori jasno govore da su izvršenju zločina prethodile detaljno i sistematski organizirane i planirane aktivnosti, a sve s ciljem stvaranja etnički čistih srpskih teritorija i implementiranja ideje stvaranja tzv. Velike Srbije. U provođenju zločina nad Bošnjacima, učestvovao je veliki broj zločinaca. Međutim, autori izdvajaju nekoliko, po načinu, metodama, tehnikama, monstruozno počinjenih zločina. Po tome su se posebno isticali Nikola Jorgić u Doboju, Milan Lukić u Višegradu i Goran Jelisić u Brčkom. Zajedničko svima njima je bio gotovo identičan obrazac izvršenja zločina nad bošnjačkim civilima, velikosrpska ideologija kao ideja vodilja, prostorna distanca (blizina) sa žrtvama, te sadizam koji su svi oni, kao i niz drugih zločinaca, otvoreno ispoljavali.

Sakib Softić donosi rad pod naslovom: *Neka pravna pitanja u sporu Bosne i Hercegovine protiv Srbije zbog kršenja konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (55-85). Autor otvara niz pitanja, kao što su: Šta je pravni osnov za pokretanje i vođenje postupka, zatim šta je Bosna i Hercegovina tražila da Sud presudi?! Osim toga, autor iznosi način na koji je Bosna i Hercegovina dokazivala postojanje genocida, zatim dokazivanje ostalih navoda te šta je Bosna i Hercegovina dokazala u postupku? Autor također iznosi koje činjenice je BiH nastojala dokazati a nije uspjela. Na kraju zaključuje, da je Međunarodni sud pravde prvi put u svojoj historiji utvrdio odgovornost jedne države (Srbije) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. S toga,

ističe autor, ova presuda ima historijsku važnost i to, ne samo za strane u sporu i za ovaj predmet nego i za razvoj međunarodnog humanitarnog prava u cjelini.

Meldijana Arnaut-Haseljić, napisala je rad pod naslovom: *Prisilni nestanci Bošnjaka u Srebrenici – sigurnoj zoni Ujedinjenih Nacija (87-105)*. Obzirom da brojne porodice još uvijek nisu ostvarile svoje osnovno pravo da saznaju istinu o sudbini svojih najmilijih, autorica u uvodnom dijelu rada ukazuje da pitanje prisilnih nestanaka u Bosni i Hercegovini je pitanje koje direktno urušava segment zaštite ljudskih prava. Pored prava na istinu, ističe autorica, žrtve imaju pravo i na socijalno zbrinjavanje, kao i definiranje pravnog statusa i pravnih usluga porodicama žrtava. S tim u vezi, autorica ukazuje na potrebu uređenja zakonskog okvira na nivou države. U nastavku rada govori se o službenim organima osnovanim s ciljem traženja prisilno nestalih osoba, te *pravnoj regulativi* s akcentom na Međunarodnu konvenciju za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka. Konvencija, ističe autorica, predstavlja temelj međunarodnog prava koji garantira pravo svakoj osobi da ne bude podvrgnuta prisilnom nestanku, pravo svake žrtve da sazna istinu o okolnostima prisilnog nestanka i sudbinu nestale osobe i pravo na slobodu da traži, prima i daje informacije u tom cilju. U daljem dijelu rada, autorica govori o načinu prisilnih nestanaka u Bosni i Hercegovini, efektu istih na žrtve i njihove bližnje, zatim posebno izdvaja prisilne nestanke u izvršenju genocida u Srebrenici. Pozivajući se na forenzičke i demografske dokaze predložene pred sudskim vijećima Haškog tribunala, autorica navodi da je znatno više od 7.000 ljudi nestalo nakon zauzimanja Srebrenice. U nastavku rada hronološki se iznose podaci o događajima u Potočarima, u proboju kolona, o masovnim ubistvima i prisilnim nestancima, o mjestima masovnih pogubljenja i premještanju grobnica.

Dijete i porodica u genocidu – s posebnim osvrtom na genocid nad Bošnjacima u i oko Srebrenice jula 1995. godine (107-125) rad je Muamera Džananovića. U radu se poseban fokus stavlja na zločin ubistva djece i posljedica koje je takav zločin ostavio na porodicu i društvo u cjelini. Na primjeru izvršenih zločina nad djecom i porodicom u periodu 1992-1995. godine u radu se dokazuje plansko i dugoročno „etničko čišćenje“ prostora s primjenom genocidnih radnji prema najranjivijim pripadnicima etničke grupe. U radu se postavlja jedno od važnih pitanja koje je moralo biti predmet interesovanja različitih naučnih disciplina, a to je pitanje mjerljivosti posljedica zločina ubijanja djeteta po porodicu, posebno posljedica koje taj zločin ostavlja na majku kao jedinku, „stub porodice“, ali i društvo u cjelini. Autor pita: „Postoji li teži zločin od onog u kojem zločinac uzima majci dijete iz njenog zagrljaja i odvodi ga u smrt ili ubijanje djeteta dok ga majka drži u svom naručju?!“ Posebna važnost ovog rada jeste

prilog na kraju koji govori o 442. imena ubijene djeca u genocidu u Srebrenici ukopanih u šehidskom mezarju Memorijalnog centra u Potočarima (126-139).

Amir Kliko piše o napadu HVO-a na Armiju Republike Bosne i Hercegovine u Srednjoj Bosni i srpskoj ofanzivi na slobodnu teritoriju bosanskog Podrinja početkom 1993. godine (141-151). U radu se govori o utjecaju Vance-Owenovog mirovnog plana na otežavanje situacije u srednjoj Bosni i Podrinju početkom 1993. godine. S time u vezi, autor objašnjava međusobnu, uzročno-posljedičnu, vezu između dešavanja u srednjoj Bosni i dešavanja u Podrinju i obrnuto. Iako, na prvi pogled, ti događaji nemaju međusobne veze, autor u radu, na nekoliko primjera, dokazuje kako su događaji iz srednje Bosne nanosili štetne posljedice odbrani Podrinja, odnosno kako je zbog Podrinja bosanskohercegovačka država bila primorana davati ustupke hrvatskom agresoru u srednjoj Bosni.

Vlasenica – kontinuitet velikosrpskog zločina, (153-171) rad je autora Husejna Omerovića u kojem se hronološki i na historijski utemeljen način predstavlja Vlasenica kroz prizmu stradanja njenog stanovništva u Drugom svjetskom ratu, te demografskih promjena poslije Drugog svjetskog rata. Komparirajući raspoložive podatke o ubistvu Bošnjaka sa prostora tadašnje općine Vlasenica tokom Drugog svjetskog rata i tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995. godine, autor dolazi do zaključka da se radilo o istoj velikosrpskoj politici, odnosno, oružanim napadima u cilju otimanja bošnjačke zemlje i ubistva što većeg broja pripadnika ove nacionalne i vjerske skupine. Osim toga, autor eksplicitno predstavlja opće prilike na području Vlasenice pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine. Na isti način, autor u nastavku piše o zločinima nad Bošnjacima sa prostora općine Vlasenica 1992-1995., zatim razmjerama zločina, spolnoj i starosnoj strukturi žrtava, ali i sudbini Bošnjaka u mješovitim brakovima. Pored brojnih, unaprijed pripremljenih zatočeničkih objekata i privremenih logora, u radu je posebno opisan logor Sušica koji je, kako autor kaže, *bio glavni zatočenički objekat i, ujedno, tanka žica između života i smrti velikog broja Bošnjaka sa područja nekoliko općina*. U nastavku rada autor govori o uništavanju islamskih vjerskih objekata, ističući da su tokom okupacije prostora općine Vlasenica srpske snage porušile sve džamije, mektebe, islamske kuće, abdesthane, osnovne škole u mjestima gdje su živjeli samo Bošnjaci, domove kulture, kao i mezarja na nekim lokacijama. Na kraju, autor govori o priznanju Dragana Nikolića, komandanta logora Sušica, za zločine nad Bošnjacima Vlasenice donoseći dio izjave koju je Nikolić dao Tužilaštvu ICTY-a.

Sljedeći rad u ovom broju edicije Monumenta Srebrenica jeste rad autora Semira Maslića, pod nazivom: „*Koncentracioni logori u općini Zvornik 1992.*

godine u funkciji izvršenja zločina genocida nad Bošnjacima bosanskog Podrinja“ (173-200). Rad je podijeljen na dva osnovna poglavlja. U prvom poglavlju autor donosi teorijsku elaboraciju osnovnih pojmova: *genocid*, *koncentracioni logor* (sa razlikom između koncentracionog logora i zatvora) te pojam *općine Zvornik*. U drugom poglavlju, koje nosi naslov: „*Okupacija općine Zvornik*“, autor je, osim podataka o samoj okupaciji, posebnu pažnju posvetio koncentracionim logorima za Bošnjake u općini Zvornik 1992. godine. Radi se o logoru **Novi izvor** udaljen oko 500 metara od stadiona u Zvorniku, zatim logor **Dom kulture** u Čelopeku, **zgrada Suda** za prekršaje, **Tehničko-školski centar** u Karakaju, **Dom kulture** u

Pilici gdje je, ističe autor, u maju 1992. godine uspostavljen još najmanje jedan logor za Bošnjake. Bio je to logor na **farmi u Pilici** gdje je bilo zatočeno više stotina Bošnjaka sa područja Zvornika, Bratunca i Vlasenice. Autor dalje navodi **džamiju u Đulićima**, gdje su vršena ubijanja i silovanja zatočenih žena i djevojčica u prisustvu ostalih logoraša, zatim navodi **Dom kulture u Drinjači**, gdje je bilo zatočeno devedeset Bošnjaka. Logor u selu Liplje uspostavljen je 25. maja 1992. godine. Autor navodi da su *naoružane komšije Srbi* uz pomoć paravojnih formacija iz Srbije u Osnovnoj školi i kući Paše Salihović u Liplju, zatočili preko četiri stotine dvadeset civila Bošnjaka. Logor Liplje je, ističe autor, jedini logor koji je oslobođen tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Autor dalje navodi logore u hotelu Vidikovac u Diviču, zgradu čitaonice koja se nalazi pored općine Zvornik, zatim logore Standard, Alhos, Ciglanu i logor na poljoprivrednom dobru Ekonomija koji su se nalazili u industrijskoj zoni Karakaj. U nastavku rada, autor opisuje nanošenje fizičkih povreda i ubistava logoraša, način psihičkog zlostavljanja logoraša, te govori o etničkom silovanju kao jednom od aspekata genocida. Autorica Sabina Subašić Galijatović u ovom broju Monumente donosi prikaz knjige: „*Kriv zbog otpora? Naser Orić, branitelj Srebrenice, pred međunarodnim pravosuđem*“, autora Rafaella Maison, izdavač Armand Colin, Paris, 2010. (201-204) Rafaela Madison je direktni sudionik u radu Haškog tribunala, koja je u navedenoj knjizi dala opsežnu analizu jednog od ključnih procesa pred ICTY-em u predmetu Naser Orić, koji se vodio protiv jednog od komandanata odbrane srebreničke enklave.

U rubrici *Aktuelne teme* (205-220), Faruk Đozić aktualizira pitanje zemljišno-knjižne reforme u Republici Srpskoj i njenih posljedica (207-2019). Autor ističe da reforme predviđene zakonom ne daju nadu da će uspjeti riješiti nagomilane probleme zemljišne knjige nego šta više primjenom ovih zakonskih rješenja dovest će se do iste situacije. Uvođenjem novog sistema evidencije nekretnina i prava na njima u Republici Srpskoj nije uveden samo sistem kao

takav, već je i ojačana uloga organa uprave kroz uspostavljanje tog novog sistema. Autor ističe da je novo zemljišno-knjižno pravo u entitetu RS izvor novih kontroverznih zakonskih rješenja posebno u pogledu državne imovine.

U rubrici *Iz prošlosti bosanskog Podrinja*, predstavljena su dva rada: Kemal Nurkić je pisao o mahali Petrić i Kala u Sreberenici, prema popisu stanovništva polovinom XIX stoljeća (223-235), dok su zajedničkim snagama Adib Đozić i Rusmir Djedović napisali rad: *mahala Grad u Srebrenici krajem 19. stoljeća* (237-256). Posebnu naučnu vrijednost rada Kemala Nurkića, čini detaljan pregled popisa stanovništva od 1850/1851. godine za mahale Petrić i Kala. Prezentirani su podaci o broju kuća, domaćinstava, sa brojem muških članova domaćinstva. Uz teoretsko objašnjenje cilja, načina i svrhe tadašnjeg popisa stanovništva u radu možemo spoznati starosnu strukturu muških članova domaćinstva, njihovu brojnost, etničko-religijsku pripadnost, porodična prezimena, zanimanje, boju brade i brkova, visinu i druge strukturne karakteristike popisanog stanovništva.

Ništa manje vrijedan je i drugi rad u rubrici *Iz prošlosti bosanskog Podrinja*. U radu su prezentirani i analizirani podaci o historijskim, demografskim, vlasničkim, urbanističkim i drugim društveno-historijskim činjenicama bitnim za mahal Grad u Srebrenici krajem 19. stoljeća. Osim toga u radu je dat detaljan prikaz svih kuća Grad mahale, te podaci o familijama ove mahale na razmeđu 19. i 20. stoljeća. Autori su koristili do tada nekorištene podatke sa kraja 19. stoljeća. Radi se o katastarskim planovima iz 1883. i 1885. godine, topografskoj karti iz 1887. godine i gruntovnim knjigama iz 1894. godine pa nadalje.

Posljednja rubrika u devetoj knjizi edicije: Monumenta Srebrenica, jeste rubrika „*Sjećanja*“. Važno je napomenuti da je ova rubrika pokrenuta tek od prošlog broja „Monumente“ i to s ciljem da se ostave tragovi na značajne ličnosti iz bošnjačke prošlosti, prije svega, na majke Srebrenice koje su za odbranu Bosne i Hercegovine dale ono najvrijednije, a to su njihovi sinovi, braća, muževi i unuci. U ovom broju Adib Đozić se sjetio Begije (Ahmeta) Malagić i Ajše (Juse) Đozić.